

Normatywna natura pojęć

Kamil Cekiera (Uniwersytet Wrocławski)

Abstrakt:

Pojęcia należą do głównych przedmiotów zainteresowania filozofów zaliczanych do tradycji analitycznej niemal od początku istnienia samej filozofii analitycznej. Z metafizycznego punktu widzenia, fakt ten nie powinien dziwić – od początku bowiem to analiza pojęciowa uchodzi za jedną z najważniejszych metod filozofii analitycznej. Uważany za jednego z jej ojców, George Edward Moore, w reminiscencyjnych uwagach na temat swej wczesnej twórczości zauważa, że choć nie zawsze odróżniał definicję *słowa* (czy innego wyrażenia językowego) od definicji *pojęcia*, to jednak to drugie miał zawsze na myśli, gdy mówił o jakiegokolwiek formie analizy (Moore 1942). Za popularnością analizy pojęciowej we wczesnych latach filozofii analitycznej kryło się często założenie, że chcąc wyjaśnić pewien filozoficznie interesujący fenomen (np. czym jest wiedza, umysł, sprawiedliwość), wpierw zrozumieć musimy wyrażające je pojęcie (*pojęcie* wiedzy, *pojęcie* umysłu, *pojęcie* sprawiedliwości). Jednakże w drugiej połowie XX wieku popularność analizy pojęciowej uległa znaczącej degradacji, między innymi pod wpływem krytyki Willarda Van Orman Quine'a czy popularności eksternalizmu semantycznego (reprezentowanego m.in. przez Hilarego Putnama czy Saula Kripkego). Jednocześnie w ostatnich dziesięcioleciach niektórzy filozofowie podjęli próbę przywrócenia analizie pojęciowej dawnego blasku, opierając ją – w uproszczeniu – na metodzie, w której istotną rolę pełnią eksperymenty myślowe (czy szerzej: studia przypadków), w których aplikowalność danego pojęcia w konkretnych przypadkach oceniana jest intuicyjnie. Tego rodzaju intuicje mają następnie pełnić rolę świadectw na rzecz (nie)poprawności rozważanej analizy. Tak rozumiana analiza pojęciowa jest jednak również przedmiotem obszernej krytyki. Jeden z najistotniejszych punktów tej krytyki dotyczy kwestii epistemicznej wiarygodności intuicji, która podważana bywa zarówno na gruncie teoretycznym, jak i empirycznym (głównie przez tzw. negatywny program filozofii eksperymentalnej). Jednocześnie, pomimo tych wątpliwości intuicjom przypisywana jest stosunkowo duża waga epistemiczna w konstruowaniu filozoficznych teorii. Jak zauważa Jennifer Nado, „nawet pojedynczy (...) intuicyjny kontrprzykład może obalić skądinąd

elegancką teorię” (Nado 2020) – fakt ten problematyczny byłby nawet gdyby intuicję cechowała duża wiarygodność epistemiczna, a w obliczu faktu jej kwestionowania problem ten wydaje się poważny. Te i podobne trudności stały się w ostatnich latach motorem napędowym alternatywnego podejścia do badania pojęć w filozofii, w którym tradycyjne deskryptywne pytanie o to, do czego odnosi się dane pojęcie (analiza pojęciowa) zastąpione zostaje pytaniem preskryptywnym o to, do czego pojęcie odnosić się powinno, czy szerzej – jakie funkcje czy role chcemy by były przez dane pojęcie pełnione. Projekt ten określany jest mianem inżynierii pojęciowej i odwołuje się do zaproponowanej przez Rudolfa Carnapa (1950) metody eksplikacji. Mimo stosunkowo dużej uwagi poświęconej możliwościom i ograniczeniom tej metody, w niedostatecznym, jak sędzę, stopniu bada się teoretyczne aspekty natury pojęć w inżynierskim obrazie metafizycznym. Jak zamierzam argumentować, prócz standardowo przyjmowanego założenia, w myśl którego pojęcia służą opisowi świata, pełnią one także ważną funkcję normatywną. O normatywności w kontekście pojęć mówi się zazwyczaj albo w przypadku po prostu pojęć normatywnych (jak np. używanych w etyce) albo też pojęć pełniących w pewny sposób podwójną rolę, równocześnie opisujących i oceniających. Wskazuje się tutaj na takie pojęcia, jak choćby *hojny*, które nie tylko opisuje charakter danej osoby, ale też pozytywnie go ocenia, czy też pojęcia takie jak *artysta*, które nie tylko opisuje czym dana osoba się zajmuje, ale również odnosi się do społecznych norm związanych z wyobrażeniem bycia artystą (por. Reuter 2019). Jak zamierzam argumentować, dużo szersza klasa pojęć ma jednak naturę normatywną w takim rozumieniu, w którym pojęcia używane są z intencją zarówno opisu rzeczywistości, jak i wyrażenia normy dotyczącej adekwatnego ich użycia. Takie ujęcie normatywnej natury pojęć pozwala zrozumieć w jaki sposób możliwa jest inżynieria pojęciowa, a także wyjaśnia częściowo motywacje stojące za tzw. sporami werbalnymi (zob. Chalmers 2011). W odczycie zamierzam również przedstawić hipotezę wyjaśniającą normatywną naturę pojęć.

Bibliografia abstraktu:

Carnap, Rudolf (1950), *Logical Foundations of Probability*, The University of Chicago Press

Chalmers, David (2011), *Verbal Disputes*, „Philosophical Review” 120 (4), str. 515-566

Moore, George Edward (1942), *A Reply to my Critics*, [w:] *The Library of Living Philosophers: The Philosophy of G.E. Moore*, P.A. Schilpp (red.), Tudor Publishing Company, str. 535-677

Nado, Jennifer (2020), *Conceptual Engineering, Truth, and Efficacy*, „Synthese” (w przygotowaniu)

Reuter, Kevin (2019), *Dual Character Concepts*, „Philosophy Compass” 14 (1), e12557